

O'ZBEKISTON TARIXIDA ADOLAT G'OYASI VA DAVLAT BOSHQARUVI AN'ANALARI

Karimova Dilafuz

IV Andijon akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston tarixida adolat g'oyasining shakllanishi, rivojlanishi va davlat boshqaruvi an'analari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Unda qadimgi davlatchilik tajribasi, turkiy siyosiy tafakkur, islomiy boshqaruv madaniyati hamda Amir Temur davri boshqaruv amaliyotida adolat tamoyilining tutgan o'rni yoritiladi. Maqolada adolat tushunchasi jamiyatda tartib-intizomni saqlash, xalq manfaatlarini himoya qilish, hukmdor mas'uliyatini belgilash va davlat barqarorligini ta'minlashning muhim mezoni sifatida baholanadi. Shuningdek, tarixiy manbalar asosida qonun ustuvorligi, maslahat asosida boshqarish, xalq farovonligi va ijtimoiy birdamlik kabi tamoyillarning o'zbek davlatchiligi taraqqiyotidagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari adolatga asoslangan boshqaruv an'analari O'zbekiston tarixida davlat mustahkamligi va jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lganini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *adolat g'oyasi, O'zbekiston tarixi, davlat boshqaruvi, davlatchilik an'analari, qonun ustuvorligi, Amir Temur, xalq manfaatlari.*

O'zbekiston tarixi qadimdan boy davlatchilik tajribasi, yuksak siyosiy tafakkur va adolatga asoslangan boshqaruv an'analari bilan ajralib turadi. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyotida davlat boshqaruvi muhim o'rin egallaydi, chunki davlatning mustahkamligi, jamiyatdagi barqarorlik, xalq farovonligi va ijtimoiy tartib bevosita boshqaruv tizimining adolatli tashkil etilishiga bog'liqdir. Shu jihatdan O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi faqat ma'naviy-axloqiy tushuncha sifatida emas, balki davlatni boshqarishning asosiy mezoni, hukmdor mas'uliyati va xalq manfaatlarini himoya qilish vositasi sifatida namoyon bo'lgan.

Tarixiy manbalarda adolatli hukmdor obrazi doimo yuksak qadrlangan. Chunki adolat hukmdor bilan xalq o'rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi, jamiyatda tartib-intizomni ta'minlovchi va davlat hokimiyatining qonuniyligini belgilovchi muhim omil hisoblangan. Qadimgi turkiy davlatchilik an'analari, islomiy boshqaruv madaniyatida, Amir Temur va temuriylar davri siyosiy tajribasida adolat davlatning asosiy tayanchi sifatida talqin qilingan. Ayniqsa, Amir Temur davlatchiligida qonun, tartib, kengash, maslahat va adolat tamoyillari markazlashgan davlat boshqaruvining muhim asoslari bo'lib xizmat qilgan.

Adolat g'oyasi O'zbekiston tarixida xalq manfaatini himoya qilish, amaldorlar faoliyatini nazorat qilish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash, qonun ustuvorligini qaror toptirish va jamiyatda osoyishtalikni saqlash bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Adolatli boshqaruv mavjud bo'lgan davrlarda davlat kuchaygan, xalqning hokimiyatga bo'lgan ishonchi ortgan, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot uchun qulay sharoit yaratilgan. Aksincha,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

adolatsizlik, zulm, poraxo‘rlik va mansab suiiste‘moli jamiyatda norozilikni kuchaytirib, davlat boshqaruvining zaiflashishiga olib kelgan.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ham adolat, qonun ustuvorligi, xalq manfaatlar va rahbar mas‘uliyati davlat boshqaruvining eng muhim tamoyillari sifatida e‘tirof etiladi. Tarixiy tajribani chuqur o‘rganish zamonaviy boshqaruv madaniyatini rivojlantirish, milliy davlatchilik an‘analarini anglash va yosh avlodda tarixiy xotira hamda fuqarolik mas‘uliyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada O‘zbekiston tarixida adolat g‘oyasining shakllanishi, uning davlat boshqaruvi an‘analari bilan bog‘liqligi, tarixiy davrlardagi namoyon bo‘lish shakllari hamda jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, adolatli boshqaruvning xalq farovonligi, ijtimoiy barqarorlik va davlat mustahkamligiga ta‘siri tarixiy misollar asosida yoritiladi.

O‘zbekiston tarixida adolat g‘oyasi davlat boshqaruvining eng muhim ma‘naviy-siyosiy mezonlaridan biri sifatida shakllangan. Tarixiy taraqqiyot davomida adolat tushunchasi faqat insoniy fazilat yoki axloqiy talab sifatida emas, balki davlatni boshqarish, xalq manfaatini himoya qilish, ijtimoiy tartibni saqlash va hukmdor mas‘uliyatini belgilashning asosiy sharti sifatida qaralgan. Shu bois o‘zbek davlatchiligi tarixida “odil hukmdor”, “adolatli boshqaruv”, “qonun ustuvorligi”, “xalq roziligi” kabi tushunchalar siyosiy tafakkurning markazida turgan.

Qadimgi turkiy davlatchilik an‘analarida hukmdorning asosiy vazifasi xalq osoyishtaligini ta‘minlash, mamlakatda tartib o‘rnatish va adolat asosida boshqaruv yuritishdan iborat bo‘lgan. Bu qarashlar Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida chuqur ifodalangan. Asarda davlat boshqaruvi aql, bilim, qanoat va adolat bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Ayniqsa, Kuntug‘di obrazi adolat timsoli sifatida tasvirlanadi. Bu esa turkiy siyosiy tafakkurda davlat boshqaruvining kuchi faqat harbiy qudrat yoki boylik bilan emas, balki adolatli siyosat bilan belgilangani ko‘rsatadi [1].

Masalan, hukmdor xalqdan soliq yig‘ishi, amaldorlarni tayinlashi yoki jazolash choralarini qo‘llashi mumkin. Ammo bularning barchasi adolat mezoniga asoslanmasa, xalq orasida norozilik kuchayadi. Shuning uchun qadimgi boshqaruv tajribasida hukmdordan dono, halol, xalqparvar va mas‘uliyatli bo‘lish talab qilingan. Bu jihat bugungi davlat boshqaruvi madaniyati uchun ham muhim tarixiy saboq hisoblanadi.

Islomiy boshqaruv madaniyatida ham adolat eng oliy siyosiy qadriyat sifatida baholangan. Islom ta‘limotida hukmdor xalq oldida mas‘ul shaxs sifatida qaraladi, zulm va nohaqlik esa jamiyat barqarorligiga xavf tug‘diruvchi illat sifatida tanqid qilinadi. Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida davlat boshqaruvi, podshoh mas‘uliyati, vazirlar faoliyati, amaldorlarni nazorat qilish va xalq arzini eshitish masalalariga katta e‘tibor beriladi. Asarda davlatning mustahkamligi hukmdorning adolatli qaror chiqarishi, halol amaldorlarni tanlashi va xalq dardidan xabardor bo‘lishi bilan bog‘liq holda tushuntiriladi [2].

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Bu fikrni oddiy misol orqali ko'rish mumkin. Agar hokim yoki amaldor xalqdan ortiqcha soliq olsa, odamlarning mulkiga tajovuz qilsa yoki shaxsiy manfaatini davlat manfaatidan ustun qo'ysa, boshqaruv tizimiga ishonch pasayadi. Aksincha, rahbar xalq murojaatini eshita, adolatli qaror qabul qilsa va mansabdor shaxslarni nazorat qilsa, davlat bilan jamiyat o'rtasidagi ishonch mustahkamlanadi. Shuning uchun tarixiy manbalarda adolatli hukmdor obrazi doimo ulug'langan.

Amir Temur davrida adolat g'oyasi amaliy davlat boshqaruvi darajasiga ko'tarilgan. "Temur tuzuklari"da davlatni idora qilish, amaldorlarni tanlash, harbiy tartib, moliyaviy nazorat, xalq ahvolidan xabardor bo'lish va kengash asosida qaror qabul qilish kabi masalalar yoritilgan. Amir Temur davlatni mustahkamlashda kuchli markaziy hokimiyat bilan birga tartib-intizom, qonun va adolatni ham muhim omil deb bilgan. Uning boshqaruv tajribasida maslahatlashuv, qat'iy nazorat va adolatli jazolash tamoyillari muhim o'rin egallagan [3].

Masalan, Amir Temur o'z davlatida amaldorlarning faoliyatini nazorat qilishga alohida e'tibor bergan. Chunki xalq bilan bevosita ishlaydigan mansabdor shaxslar adolatsizlik qilsa, bu butun davlat siyosatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli adolatli boshqaruv faqat hukmdorning shaxsiy fazilati emas, balki butun ma'muriy tizimning to'g'ri ishlashi bilan bog'liq bo'lgan. Bu holat Temuriylar davri boshqaruv madaniyatining muhim jihatlaridan biridir.

O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi mahalliy boshqaruv an'analari bilan ham bog'liq bo'lgan. Mahalla, oqsoqollar kengashi, jamoa fikri va maslahat asosida ish yuritish xalq hayotida ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qilgan. Mahalliy boshqaruvda adolat, avvalo, odamlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni bartaraf etish, yordamga muhtojlarga ko'maklashish, jamoa manfaatini himoya qilish va odob-axloq me'yorlariga rioya qilish orqali namoyon bo'lgan. Bu an'analari xalqning o'zini o'zi boshqarish madaniyati shakllanishiga asos yaratgan.

Adolat g'oyasining yana bir muhim jihati shundaki, u xalq va hokimiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi. Tarixda adolatli siyosat yuritgan davlatlar ko'proq barqarorlikka erishgan, ilm-fan, hunarmandchilik, savdo va madaniyat rivojlangan. Aksincha, zulm, poraxo'rlik, mansab suiiste'moli va xalq manfaatidan uzoqlashish davlatning zaiflashishiga sabab bo'lgan. Demak, adolat davlat boshqaruvi uchun faqat axloqiy talab emas, balki siyosiy zarurat hamdir.

Zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotida ham adolat, qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida inson qadrini ulug'lash, adolat va qonun ustuvorligini ta'minlash, xalq bilan muloqotni kuchaytirish, davlat organlari faoliyatini xalq manfaatlariga yo'naltirish kabi vazifalar belgilangan [4]. Bu esa tarixiy davlatchilik an'analari shakllangan adolat g'oyasi bugungi boshqaruv jarayonlarida ham o'z ahamiyatini saqlab qolayotganini ko'rsatadi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Shunday qilib, O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi turli davrlarda turlicha shaklda namoyon bo'lgan bo'lsa-da, uning mohiyati bir xil bo'lib qolgan: xalq manfaatini himoya qilish, davlatni mustahkamlash, jamiyatda tartibni saqlash va rahbar mas'uliyatini ta'minlash. Qadimgi turkiy siyosiy tafakkur, islomiy boshqaruv madaniyati, Amir Temur davri tajribasi va zamonaviy davlat boshqaruvi tamoyillari o'rtasida ma'naviy davomiylik mavjud. Bu davomiylik adolatli boshqaruv O'zbekiston davlatchilik tarixining asosiy ustunlaridan biri bo'lganini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tarixida adolat g'oyasi davlat boshqaruvi an'analariining markaziy tamoyillaridan biri sifatida shakllangan. Tarixiy manbalar va siyosiy-falsafiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, adolatli boshqaruv davlatning mustahkamligi, xalq farovonligi, ijtimoiy barqarorlik va qonun ustuvorligini ta'minlashda muhim o'rin tutgan.

Yusuf Xos Hojib asarlarida adolat dono hukmdorning asosiy fazilati sifatida talqin qilingan bo'lsa, Nizomulmulk qarashlarida u davlat boshqaruvining zaruriy sharti sifatida ifodalangan. Amir Temur davrida esa adolat davlatni markazlashtirish, tartib-intizomni mustahkamlash va xalq manfaatlarini himoya qilishning amaliy vositasiga aylangan. Zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotida ham adolat, qonuniylik va inson manfaatlari davlat boshqaruvining muhim yo'nalishlari sifatida davom etmoqda.

Demak, adolat g'oyasi O'zbekiston tarixida faqat o'tmish merosi emas, balki bugungi va kelajak boshqaruv madaniyati uchun ham muhim nazariy va amaliy asosdir. Adolatli boshqaruv xalq ishonchini mustahkamlaydi, jamiyatda birdamlikni kuchaytiradi va davlat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Yusuf Xos Hojib. *Qutadg'u bilig*. — Toshkent: Fan, 1971.
2. Nizomulmulk. *Siyosatnoma*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
3. Amir Temur. *Temur tuzuklari*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. *2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida*. — Lex.uz.

